

37(082)
п 24

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Випуск

LX 66

УСНЕ НАУКОВО-НАВЧАЛЬНЕ МОВЛЕННЯ ЯК ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ РІЗНОВИД НАУКОВОГО СТИЛЮ

У статті розглядаються екстралінгвістичні чинники, які зумовлюють виділення усного науково-навчального мовлення в окремий різновид наукового стилю та визначають його лінгвостилістичну специфіку.

Ключові слова: лінгвостилістика, науковий стиль, різновиди наукового стилю, усне науково-навчальне мовлення.

У наш час спостерігається досить бурхливий розвиток функціональної стилістики. Однак і досі ще не вирішено багато теоретичних питань, що стосуються визначення і розмежування її фундаментальних категорій. Зокрема, не з'ясовано цілу низку кардинальних понять, що мають принципово важливе значення. До них належать такі, як поняття функціонального стилю, підстилю, жанру, їх класифікація і співвідношення. Відсутність однастайності у тлумаченні базових понять сучасної стилістики, а також розвиток наукових галузей знань зумовлює зміни цих функцій і сфер застосування. Тому в поглядах учених виникають розбіжності стосовно визначення і характеристики різновидів наукового стилю. Крім того, усна та писемна форми мовлення зумовлюють змішування параметрів книжності й розмовності, що призводить до неоднозначної диференціації стилів на функціональні різновиди меншого рівня. Всебічне вивчення функціонального аспекту сучасного літературного мовлення, зокрема його усної та писемної форм реалізації, а також різноманітних ситуативних та функціональних розгалужень є одним із основних завдань сучасної лінгвостилістики.

На сьогодні серед лінгвістів відсутня єдино визнана класифікація як функціональних стилів, так і функціонально-стильових різновидів. Усе це пояснюється, з одного боку, складністю мовної системи, у межах якої відбувається взаємопроникнення і перехрещення книжно-писемних та усно-розмовних елементів, а з іншого, відсутністю чітких критеріїв розмежування функціональних різновидів мовлення, розбіжністю підходів щодо "з'ясування характеру і ролі тих чинників, що формують функціональний стиль" [1, с. 7]. Цим і пояснюється, на нашу думку, виділення не тільки неоднакової кількості функціональних стилів, але й неоднозначна, а іноді й суперечлива жанрова диференціація в межах окремого стилю.

Мета статті – визначити екстралінгвістичні чинники, які зумовлюють виокремлення в межах наукового мовлення науково-навчального підстилю.

Аналіз науково-теоретичної літератури свідчить, що серед сучасних дослідників немає єдиного підходу щодо виділення в науковому стилі функціонально-стильових різновидів. Однак серед усього розмаїття думок простежується пріоритетність такої диференціації стилю наукової прози: власне науковий, науково-навчальний і науково-популярний підстилі. Такого поділу дотримується більшість учених: Д.Х. Баранник [2, с. 10], Л.Г. Барлас [3, с. 49], В.Д. Бондалетов [4, с. 52], О.Д. Пономарів [8, с. 10]. На наш погляд, він найбільш повно враховує всі екстралінгвістичні та власне лінгвістичні чинники реалізації функціональних різновидів наукового стилю.

Писемна форма реалізації науково-навчального мовлення стала об'єктом дослідження порівняно недавно. Останнім часом увага лінгвістів зосереджується на особливостях мовної організації усного науково-навчального мовлення (УННМ), його відмінностях від писемної форми. Однак слід зазначити, що труднощі, пов'язані з дослідженням усного мовлення, з одного боку, брак уваги теоретичної науки до усної форми реалізації літературного мовлення, з іншого, призвели до того, що УННМ й усна форма наукового стилю взагалі вивчені недостатньо. Розглянемо детальніше позалінгвістичну природу УННМ, його

специфічні стильові риси порівняно з іншими функціональними різновидами усної та писемної форм реалізації наукового стилю.

Поняття функціонального стилю та його різновидів пов'язане не тільки з типовими для певного типу мовлення лінгвістичними засобами, а й з такими поняттями, як сфера спілкування, функція мовлення, його зміст, мета, форма, умови реалізації і ін. Вони становлять систему позамовних чинників, що визначають специфіку, склад і характер використання мовних засобів. Специфіка кожного виду мовлення зумовлена свідомим відбором мовних засобів і використанням їх у певній функції з урахуванням певної сфери комунікації.

Основними екстралінгвістичними чинниками, що визначають специфіку різновидів наукового стилю, є сфера спілкування, його зміст, мета і завдання. Схарактеризуємо кожен із них.

1. Сфера спілкування. Основна сфера функціонування наукового мовлення – наука, сфера наукової діяльності. Вона характеризується особливою формою суспільної свідомості і відрізняється тим, що виклад усіх видів інформації у ній точний, логічний, недвозначний.

2. Змістом наукового мовлення є опис фактів, явищ, взаємозв'язків між ними, їх вивчення і пояснення. У кожному підстилі зміст зумовлений своєрідністю мети і завдань спілкування. Тому в кожному різновиді наукового стилю висловлювання будуються по-різному і характеризуються різною мірою складності інформації. Так, зміст УННМ відповідає законам навчального процесу і характеризується менш складним викладом інформації.

3. Загальна мета функціонування різновидів наукового стилю – передача логічно організованої інформації і доведення її істинності. Специфічним для УННМ є активізація мислення слухачів для досягнення мети найефективнішим і оптимальним шляхом. Мета науково-популярного мовлення – популяризація наукової інформації. Її виклад відрізняється від власне наукового мовлення тим, що використовується багато ілюстративної інформації, що дозволяє подавати матеріал більш дохідливо і популярно.

4. Завдання наукового мовлення – доведення наукових положень і гіпотез, їх аргументація, точний, логічно послідовний виклад інформації. Основне ж завдання УННМ – донести до аудиторії інформацію, що стосується не стільки власне науки, скільки певної навчальної дисципліни. Тут виникає істотна відмінність УННМ від власне наукового мовлення: це насамперед особливий відбір і цілеспрямованість матеріалу, а також використання методичних, дидактичних та навчально-пізнавальних прийомів. Науково-популярне мовлення має інше завдання – у популярній, дохідливій і зрозумілій для нефахівця формі повідомити певні наукові знання. Це вимагає використання інших мовних засобів, манери викладу, особливого відбору інформації, системи доведень тощо.

Специфіка наукового стилю також зумовлена дією і другорядних позалінгвістичних чинників:

1. Умови спілкування. Мовна структура будь-якого типу мовлення відповідає певним умовам спілкування. Тільки у такому випадку мовлення може бути доречним і досягати своєї мети. Наукове мовлення функціонує за певних умов: часу, місця, обстановки, наявності аудиторії, виду зв'язку, контакту та ін. Усім різновидам наукового стилю властива офіційна обстановка. Зазначимо, що власне науковому мовленню властива підкреслена офіційність. В УННМ та науково-популярному мовленні офіційність проявляється меншою мірою. Таким чином, офіційна обстановка і психологічна підготовленість аудиторії до сприйняття нової інформації відмінні для кожного з різновидів наукового мовлення.

2. Автор мовлення. Адресант наукового мовлення – людина з вищою освітою, що має спеціальну професійну підготовку. Якість її мовлення, відбір мовних засобів залежать від міри свідомого засвоєння наукових даних, міри знання мови і володіння мовленням. Індивідуальна манера викладу інформації більшою мірою проявляється у науково-популярному та науково-навчальному підстилях.

3. Адресат мовлення. Відбір тих чи інших мовних засобів великою мірою залежить від того, кому адресована наукова інформація. Адресат із неповною підготовкою (або її відсутністю взагалі) очікує повноструктурного викладу матеріалу на більш елементарному рівні. Орієнтування на підготовленого слухача дозволяє опускати другорядну інформацію і детальніше зупинятися на аналізі основного повідомлення. Учасники власне наукового спілкування являють собою більш однорідну групу, де автор мовлення і адресат перебувають фактично у рівних умовах, маючи однакову фахову підготовку. У науково-популярному підстилі умови спілкування зовсім інші: фахівець спілкується з нефхівцем. Для адекватного розуміння виголошеної інформації автору необхідно використовувати лексичні та синтаксичні засоби виразності, елементи експресивного синтаксису, замінюючи невідомі вузькоспеціальні терміни загальнонавчаними.

Порівняльний аналіз функціонально-стильових різновидів наукового мовлення свідчить, що вплив позалінгвістичних чинників у кожному підстилі індивідуальний. Специфіку УННМ визначають такі фактори, як форма реалізації мовлення, мета, ситуація та умови спілкування. Вплив цих часткових чинників накладає свій відбиток на прояв як комунікативних рис УННМ, так і його власне лінгвістичних ознак. Таким чином, своєрідність завдань, мети і умов реалізації УННМ дає всі підстави для виділення у межах наукового мовлення науково-навчального підстилю.

Подальше вивчення синтаксичних, морфологічних та лексичних особливостей УННМ дозволить більш чітко уявити стильову ієрархію усного мовлення, виробити чіткі критерії виділення стилів та їх різновидів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арешенков Ю. "Стиль" як категоріальне поняття стилістичної науки/ Ю.О.Арешенков// Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук праць. Вип. 117-118. Слов'янська філологія. – Чернівці, 2001. – С. 5-8.
2. Баранник Д.Х. Сучасне літературне мовлення, його ситуативні форми і функціональні різновиди/ Д.Х.Баранник// Сучасне українське літературне мовлення: Зб. наук. статей. – Дніпропетровськ, 1975. – С. 3-12.
3. Барлас Л.Г. Русский язык: Стилистика/ Л.Г.Барлас. – М.: Просвещение, 1978.
4. Бондалетов В.Д. Стилистика русского языка/ В.Д. Бондалетов, С.С. Вартапетова, Э.Н.Кушлина, Н.А.Леонова; под ред. Н.М. Шанского. – Л.: Просвещение, 1982.
5. Кожина М.Н. Стилистика русского языка/ М.Н.Кожина. – М.: Просвещение, 1983.
6. Кожин А.Н. Функциональные типы русской речи / А.Н. Кожин, О.А. Крылова, В.В. Одинцов. – М.: Просвещение, 1982.
7. Мацько Л.І. Стилiстика української мови: [пiдруч. для студ. фiлол. спец. вищ. навч. закл.] / Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М.; за ред. Л.І.Мацько. – К.: Вища школа, 2003.
8. Пономарів О.Д. Стилiстика сучасної української мови. – Тернопiль, 2000.

Пруняк В.В., Пруняк Л.М.

УСТНАЯ НАУЧНО-УЧЕБНАЯ РЕЧЬ КАК ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ РАЗНОВИДНОСТЬ НАУЧНОГО СТИЛЯ

В статье рассматриваются экстралингвистические факторы, которые определяют выделение устной научно-учебной речи в отдельную разновидность научного стиля и обуславливают ее лингвостилистическую специфику.

Ключевые слова: лингвостилистика, научный стиль, разновидности научного стиля, устная научно-учебная речь.

Prunyak V.V., Prunyak L.M.

ORAL SCIENTIFIC-EDUCATIONAL SPEECH AS FUNCTIONAL TYPE OF THE SCIENTIFIC STYLE

The article focuses on the extralinguistic factors that cause the separation of a scientific style of oral speech and determine its lingostylistic peculiarities.

Key words: lingo stylistic, scientific style, kinds of scientific style, oral educational speech.